

aktuální problematiku. Svým vlastenectvím připomíná Dalimilovu kroniku, které se blíží jednoduchostí výrazových prostředků, rýmovou technikou a v podstatě kronikářským způsobem vyprávění. Prostředí, v němž se děj odehrává, je všední a hrdina je podán bez jakéhokoli heroisování; nenajdeme také žádná líčení nádhery, extasy nebo muk, v nichž si líbovala běžná legendární epika. I záračný živel je umírněný; záznaky jsou spjaté s všedním děním a jsou voleny tak, aby jejich rozpor se skutečností byl co nejmenší.

Z legendy přinášíme tři ukázky: líčení Prokopova mládí, některých jeho skutků a jeho smrti. Tyto ukázky jsou voleny tak, aby vystoupil rozdíl mezi dvojím pojetím epiky, které se rýsuje ostře ve srovnání této legendy s legendou o sv. Kateřině: první ukázka je protějškem Kateřininy konverse (viz dále na str. 370-376), druhá je dokladem, jak se legendární látka prolíná s aktuálními hospodářskými problémy (srov. zvláště v. 159 a další), poslední ukázka je protějškem mučení Kateřiny (viz dále na str. 377-382).

(PROKOPOVO MLÁDÍ)

Svatý Prokop jest slovenského rodu,
nedaleko ot Českého Broda.
Tu ves době buoh rozplodil,
v niejž sě ten svatý urodil.
5 A však době pověděti směji:
tej vsi jmě Chotůů ději,
v niejžto bydlěše starý kmet.
Ten sobě jmieše mnoho let;
svů ženu šlechtnů jmieše,
10 s nižto manželstvo drzieše,
přátel ni prvých ni posledních,
ale.....

(Chybí list: manželům se narodil syn Prokop, který byl od dětství ctivostný, pokorný a zbožný. Rodiče ho poslali na studium na Vyšehrad, kde se tehdy učilo slovenským jazykem.)

.....v krátkém časě
tomu písmu nauči sě.
15 Místi sě tomu diviechu,
mezi sobů tak mluviechu:
„Prokop době u písmě dospěl
a ve čsti i v kázni prospěl;
neb nikdy prázdnen nebieše,
20 nebo na modlitvě nebo v knihách čtieše.“
Tak sě učil velmi míle,
netbal ijedné kratochvíle,
divně ovšem pokory bieše,
že již každý to mluvieše:
25 „Tento Prokop tako jest tich,
již jako by byl ovšem mnich.“

Nikdy neviděli, by smál,
ani kdy s dietkami več jhrál,
jedno pěl hodiny nebo páteř
někde súkromie nebo v kóřě.
30 Počechu sě kanovníci diviti
a řkúc: „Co chcemy učiniti?
Vidímy člověka dobrého
a ke všiej čsti podobného.
35 Južt jest době na tej době,
přitovaříšmy ho k sobě
pro jeho pokorné poníženie!“
Snidu sě vyšehrazská kněžie.
Byvše všichni v tej radě
40 v kapitole na Vyšehradě,
vzvolichu jej služebnikem,
u svatého Petra kanovníkem.
Nerád tomu svatý Prokop bieše,
neb tohoto světa nenávidieše.
45 Ješče by to byli učinili,
ež by jej proboštem vzvolili;
ale svatý Prokop, vida světskú lest,
potupi toho přiebytku čest.
Ijednoho pokoje nehledajě,
50 viece sě pro buoh pokořijě,
nenosil drahého oděnie,
ni pitie drahého ni jědenie.
Tehdy všichni kanovníci,
děkan, probošt i třiednici
55 svatého Prokopa povýšichu,
kněžem jeho učinichu.
Sta sě potom velmi vskóťě,
slůži mši u vyšehrazském kóřě.
Své pokory neproměnil,
60 viece než dřiev pro buoh činil.
Kanovníkem na Vyšehradě bieše,
ale jinéj proměně chtieše
a řka: „Čemu mi je tato čest,
jenž činí duši přělest?
65 Vědě, že nenie bohu vzácen,
ktož sbožie miluje, ten bude ztracen.“
O tom bylo by mnoho praviti,
ale musímy toho ukrátiti,

70 nebo jest více pravenie
o jeho milosti, i mluvenie.
Ot dávných časov to jest myslil,
kde by kromě lidí bydlil.
Naleze mnicha starého,
ke vsiej čstnosti podobného,
75 i počě jeho prositi,
chtě týže zákon nositi.
Tehdy ten mnich duchovný
vida, že jest člověk rovný,
i počě mluviti k němu
80 právě jako k synu svému
řka: „Proč ty zákona žádáš,
a ty velikú čest sbožím jmaš?
V svatého Benedikta zákoně
musíš jmieti utrpenie,
85 kromě přátel přebývati,
svýma rukama dělati.“
Svatý Prokop jemu povědě
a řka: „Však jáz dobřě vědě,
že jest to vaše ustavenie,
90 jakož svědčí svaté čtenie,
aby nic vlastného nejměli
a poslušenství držěli,
abychom všechno prodali
a ve jmě božie rozdali.
95 V tejto mě prosbě nemeškaj,
prosím, svatý mně zákon daj.“
Tdy starý mnich, jsa v tej mieřě,
vida jej v ústavněj vicě,
pro prosbu svatého ducha
100 poda jemu mnichového rúcha.
Pak dotavad s ním tu bydlil,
až se dobřě zákonu naučil.
Potom jide do svého krajě,
tajně sobě bydla ptajě,
105 ne proto, aby přátely viděl,
jedno kde by na púšči seděl,
tu kde by bylo miesto sličné
a bohu slúžiti slušné.
I bra se do jednoho lesa,
110 s sobú vši potřebu nesa.

Takž pak po tej púšči chodě,
přiblíži se k jedněj vodě.
Ta voda Sázava slóve,
ješto i dnes pod klášter plóve.
115 Nechtě přēs tu řeku dále,
shrnu se při jedněj skále.
Ta skála stáše v tej chvíli
ot Kúřimě za dvě míli.
V tej skále ďáblové přebýváchu
120 a mnoho zlosti ukazováchu.
Svatý Prokop, vida jich zlost,
vstúpi proto u věčší čstnosti;
proti hřiechóm bojováše
a těm psóm odpoviedáše
125 řka: „Nelžě vám zde jmieti moci,
když mi böh ráčí spomoci.“
Velikého utrpenie bieše,
mnoho na modlitvě, a málo jědieše:
jablěčka planá a želudy,
130 a pod mierú napíjal se vody.
Až počě okolo sebe planiti
a domek tudiež sobě staviti,
a pñevie také kopáše,
tu sobě stravně utěžěváše.

(SKUTKY SVATÉHO PROKOPA)

135 Ščedr hostem byl i pústenníkóm
i všem božím služebníkóm,
tiem sbožím slúžil tak hotově
leč sirotkóm, leč chuděj vdově.
Za jeho tu svatých časov
140 neby ijedněch nedostatkov;
nebo jej všichni milováchu,
ktož koli s ním přebýváchu.
Nebo skrzě své dobré skutky
poviedajě jim otpustky,
145 činil jako lékar múdry,
dávajě všem příklad dobrý.
Mnohé lidi hřiechov zbavujě,
posielal dušě do rájě.

150 Cuzicho nic nechtěl žiti,
práv ústavně do své smrti.
Klásterského nic neužíváše,
jedno což svýma rukama vyděláše,
tím se krmil i odieval
a chudým šcedřě udielal.

155 A ješče nevšet jest tuto psáno,
což jest dobrým lidem známo.
A všichni, ktož toto slyšite,
proč takéže nečiníte?
160 Poslúchajte, hostákové,
k tomu všichni lejhčěťvé,
kteří po světu blúdíte
a na lídech k tomu lúdíte,
ješto rádi bēfete cuzie,
chovajte se dušě ztracenie,
165 otkadž není vykúpenie,
jedno tam věčné bydenie.
Náhle toho ostanúce,
svatého Prokopa příklad přijmúce,
poprosite otcě svatého,
170 aby vy zbavil ohně věčného,
bychomy, hřiechóv zbudúce
a svých se vin pokajúce,
víc všeho zlého ostali,
potom bohu se dostali.

(SMRT SVATÉHO PROKOPA)

175 Již svatého Prokopa divy rostiechu
a na všě strany rozneseny biechu:
mnoho slepých prohlédáše,
chromých bez čísla usdravováše;
běsy ot lidí othonieval,
180 boží mocí belhavým choditi kázal;
mnozí němí jsú mluvili,
k tomu hluší jsú slyšeli,
kteříž koli byli nemocni,
také mnozí malomocni,
185 bez čísla usdraveno jich mnoho,
až nemóž počísti toho.

Však znamenajte: jeden nemocný,
po všem tělu malomocný,
přijíde k otcí svatému,
190 poručí se mocně jemu.
Svatý Prokop přijem pracného,
do téhodne chova jeho;
po témdni počě otpuščenje bráti
a chtě do svého krajě vstáti.
195 Svatý otec, na chydě laskavý,
vida, že člověk na těle nesdravý,
počě jeho litovati,
že jemu nejma co dáti.
200 Již bieše pro buoh všecko rozdal,
neb jmu buoh byl smrt zvěstoval,
i bieše se všeho zbavil,
než jediné rúcho na sobě ostavil.
Vecě: „Milý synu, mněť jest s tohoto světa sníti,
205 ať mě do rovu doprovodie,
tutoť mú sukni tobě dadie.“
Jakož se potom je stalo,
to uslyšite, až ješče počtu málo.

Již ot narozenie syna božieho
210 po tis'úci po padesát léta čtvrtého
takého byl šlechetenství,
že jemu buoh zjěvil proročství:
svú smrt přěd dvěma dnoma věděl,
215 tu svýma přieteloma pověděl,
Vitošovi, sestřenci svému,
a Jimramovi, bratřici druhému.
Těma k sobě přijiti kázal
a pořád jima vše ukázal
220 a řka: „Synové moji milí,
vy jste se mnú ot mladosti byli;
choval sem vás ot počátka
jako slepicě svá kuřátka.
Třetí den andělské poslání,
225 to slovo božie zvěstování,
vecě, „mněť jest s tohoto světa sníti.
Věztež, co se vám stane po méj smrti,

to vám pořád vše zjevují
a bohu vás poručíjí;
nebo mnozí na vás kročie,
230 že vy ottadto vysočie.
A takto sě potom stane:
jiné kniežě po Břęcislavovi vstane,
tomu bude jméno Zbyhněv,
ten ukáže nad vámi svůj hněv.
235 Uposlůchajě lestných lidí
ottavadlo vás vypudí,
i dá pak to miesto Němcóm,
otkads jiným cuzozemcóm;
a vy, nejmajíc kde býti,
240 musíte do jiné země jíti.
Tam přebudete šest rokóv,
až buoh umění těch sokóv,
ješto budú na vy sočiti
nebo kteréu křivdu činiti.
245 Proto, moji synové milí,
tak jakož ste se mnú byli,
v sboží v hromadě bydléce
a mezi sobú sě nezléce,
přěbývájice tam míle,
250 až i mine ta zlá chvíle,
ot boha sě nerozpačijíce,
ale ve všem sě jemu porúčějice,
i v žalosti i ve smutciech,
také ve všěch dobrých skutciech.
255 A stane-li sě co vám zlého,
poprosíte boha samého.
Tož vám pravi i jinéu bratří,
že vás buoh ve všem opatří,
i také vás skóro utěší,
260 že vámi zasě pospieší,
vašě nepřátely zatratí
a vy se vši čtí navrátí.
Buoh to učíní svú mocí
a s mú nedóstojnú pomocí.
265 A kehdyž těch šest let mine,
kněz Zbyhněv nemilostivý zhyne,
a potom bude kněz Vratislav,
ten bude na buožie sluhý laskav.

Ten sě k tomu klášteru obrátí
270 a vás se vši ctí navrátí;
a taký pokoj buoh vám učíní,
viec budete jmieti i po vás jiní.“
A když jima to vše povědě,
již na smrtnej posteli sedě,
275 kakž kolivěk mdle dýcháše,
proti ďáblu dva dni bojováše,
prošě za všě své milé syny,
aby bóh spustil jich viny,
i za jiné, ktož budú jeho sluhý,
280 aby byli zbaveni túhy,
v kteréu kolí núzi jsúce,
k němu nábožně volájice.
„Budú tebe, bože, prositi,
rač jě v jich prosbě uslyšěti.“
285 To sě dějiese po kumpletě:
pozva sobě jinéu bratřie,
potvrdě jich v dobréu vieře,
aby stáli vždy v tej mieře.
Dav jim milé požehnánie
290 i vzě ot nich otpušćenie;
uzřěv svatého anděla,
pustí duši z svatého těla.
Bratřie žalostně plakáchu
a tak mezi sobú voláchu:
295 „Komu nás, otče svatý, ostaviš?
Komu-li nás po sobě poručíš?
Toť smy po tobě osiřěli nebožátka,
auvech, jako po slepici kuřátka.
Přěbývali smy s ním milostivě,
300 již ostanemy po tobě žalostivě.
Avech nám otcě takého!
Ba, kde dobudemy sobě jiného?“
To i jinéu mezi sobú mluviechu
a velikú žalost jmějiechu.
305 Ot narozenie syna božieho
sšel svatý Prokop s tohoto světa,
jenž byl české země osvěta;
z nepokojného sboru
310 jide do věčného dvoru.

K jeho pohřebi pozvachu českého
 biskupa, Severa pražského.
 Ten důstojně, jakž jest bylo,
 schova v zemi svaté tělo.
 315 A v ty časy onomu pracnému
 sukni dachu malomocnému.
 Ten jim děkováše, poklek
 a onu sukni na se vzvlek
 i vezřě ten na své tělo,
 320 ande jako sniežek bielo.
 To sú všickerni viděli,
 ktož sú koli při tom byli,
 že ten člověk by usdraven
 a všie své nemoci zbaven.
 325 A v túže hodinu sta se,
 ten svaté tělo viděti žádáše;
 proto srdečně vzdýchajě,
 prosieše přemilostivě:
 „Ó, svatý Prokope, pomoz mi,
 330 ať tě uzří dřiev, nežli budeš v zemi!“
 A jakž to rychle povědě,
 tak oběma očima vzhledě.
 Dotavad by jemu vidění dáno,
 doňavadž tělo svaté nepochováno.
 335 Proto nedána sta jemu zraky delšie,
 nebo člověk taký bieše,
 žebráním se obchodieše,
 neb dělali neumieše.
 A k tomu v tom svatém domě
 340 v ty časy bieše rozkošná vůně;
 kteříž kolivěk nemocní
 neb kteři při tom byli pracní,
 všichni biechu usdraveni
 a všie nemoci zbaveni.
 345 Takot se jest všechno stalo,
 jeho bytie dokonalo.
 Buď buoh v tom ve všem pochválen,
 jenž kraluje věky věkóm, amen!

Také toho neomlčím,
 350 což se do jeho vzrůstu domním:

Byl jest člověk urozením vysokým,
 u pleci i v těle stavem širokým,
 v hnáty byl velmi silný,
 ve všem těle ovšem plný.
 355 Hlavu dosti velikú jměl,
 a tvář ovšem bieše biel;
 čelo jměl dosti veliké,
 brádka bieše črná také.
 Vlasy črné střědnie jmějcieše
 360 a vezřenie jasného bieše.
 Promluvenie jměl milostivé
 a srdce k každému nelstivé.
 Rúcha nemnoho jmějcieše,
 jedno sukni a kápi nosieše,
 365 škaplěf jmějcieše pro dieło,
 toť jest rúcho bylo,
 a na nohách nohavicě,
 a k tomu lehké čřevicě.
 Ač bych pravil o posteli,
 370 o tej jste dřieve slyšěli.
 Již to všechno opúščeji,
 svatému se Prokopu porúčěji.

1 slovenského slovanského – 6 Chotúň ves sev. od Kouřimi – 7 kmet starší venkovské osady
 18 v házi v dobrých mravech – 19 prázděn bez práce – 22 ujedně žádně – 26 ovšem zcela –
 29 jedno jen; hodiny kněžské hodinky, t. j. modlitby ustanovené na určité hodiny; páteř otčená-
 še – 30 v kóř ve sboru – 34 podobný způsobily – 35 na tej době v tom věku – 36 přítovarišmy
 přidružíme – 38: sešli se vysehradští kanovníci – 42 u svatého Petra kapitulní kostel sv. Petra
 na Vyšehradě byl založen teprve r. 1073 za Vratislava II. (srov. pozn. 233) – 46 ež že –
 48 potupi čest pohrdl počtami; přibytok život – 54 třiednici náměstci, vikáři – 57 uskóř brzo –
 62: ale chtěl se stát něčím jiným – 64 přelest klam – 65 vědě vim – 69 pravemie vypravování –
 72 kromě lidí daleko od lidí – 76 zákon řád, řehole – 78 rovný spravedlivý – 82 sbožím ma-
 jetkem, pro majetek – 89 ustavenie ustanovení, předpis – 97 jsa v tej mieřě jsa pohotově –
 98 ústavny vytrvalý – 104 bydla ptajě hledaje bydliště – 108 slušně vhodně (pro službu
 Bohu) – 116 shrnu se přistěhoval se, usadil se – 130 pod mierú skrovně, méně, než byla
 míra – 131 planiti vysekávatí les – 132 tudiež na tom místě – 133 pñevie pně, pařezy –
 134 stravně sobě utěžěvše dobýval sí potravu

137 hotově pohotově, ochotně – 138 leč. .leč i...i, buď...buď – 149 cuzieho žiti cizího
 užívati – 150 práv spravedlivý; ústavně ustavičně – 154 udielal udílel, dával – 158 takéže
 stejně (jako on) – 159 hostákové cizáci, cizinci (zvláště obchodníci) – 160 lejhěř potulný
 zpěvák, podvodník – 162 lúдите dožadujete se – 164 chovajte se vystřihajte se – 165 otkadž
 odkud – 167 ostaniuce zanechajte – 170 vy vás – 171 zbuduce zbavice se

186 počisti vypočítati – 191 přijem pracného přijav nemocného – 193 otpuščenie bráti
 loučiti se – 204 nebuž leň býti neleň býti, buď – 208 počtu budu čistí, přednesu – 210 je
 udáno chybně datum 1054 místo 1053 – 216 Jimram podle jiných legend byl syn Prokopův;
 bratřici bratru (klášternímu) – 218 pořád po pořádku – 226-272: týká se dočasného vy-